

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за перше півріччя 2013 р.

Спори про право власності та інші речові права

1. За нормами статей 1, 6, 9, 61 ЖК України, ст. 29 ЦК України місцем постійного проживання особи є жилає приміщення, в якому особа постійно проживає, має передбачені ст. 64 ЖК України права користування цим приміщенням і на яке за особою зберігається це право й у разі тимчасової відсутності, а отже, і право на приватизацію разом з іншими членами сім'ї (ст. 1, ч. 1 ст. 5, ст. 8 Закону України від 19 червня 1992 р. № 2482-XII «Про приватизацію державного житлового фонду»).

Усупереч наведеним положенням закону суд помилково пов'язав право осіб на приватизацію з фактом їхньої реєстрації в спірній квартирі, яка здійснюється на підставі Закону України від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», а не з їхнім правом на житло та фактом проживання у квартирі (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 січня 2013 р. у справі № 6-125цс12*).

2. Питання про вилучення після смерті інваліда автомобіля, отриманого ним як гуманітарна допомога, має вирішуватись на підставі нормативно-правових актів, що були чинними на час смерті інваліда.

Права та обов'язки членів сім'ї інваліда стосовно автомобіля виникають після смерті інваліда, а не в момент забезпечення його автомобілем (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 січня 2013 р. у справі № 6-153цс12*).

3. Аналіз ч. 2 ст. 651 ЦК України, частин 4, 5 ст. 653 ЦК України дає підстави для висновку, що виконане за договором до його зміни чи ро-

зрвання поверненню не підлягає, якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо особа отримала свідоцтво про право власності на об'єкт інвестування (квартиру) до виникнення спору про розірвання інвестиційного договору, то висновок про припинення права власності цієї особи на об'єкт інвестування (квартиру) суперечитиме ч. 4 ст. 653 ЦК України (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 20 лютого 2013 р. у справі № 6-158цс12*).

4. У спадкоємця, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, права володіння та користування спадковим майном виникають із часу відкриття спадщини. Такий спадкоємець може захищати свої порушені права володіння та користування спадковим майном відповідно до гл. 29 ЦК України. Якщо у складі спадщини, яку прийняв спадкоємець, є нерухоме майно, право розпорядження нерухомим майном виникає в нього з моменту державної реєстрації цього майна (ч. 2 ст. 1299 зазначеного Кодексу)¹. Спадкоємець, який прийняв у спадщину нерухоме майно, незалежно від його державної реєстрації має право витребувати це майно від його добросовісного набувача з підстав, передбачених ст. 388 ЦК України, зокрема, у разі, якщо воно вибуло з володіння спадкодавця поза волею останнього (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 січня 2013 р. у справі № 6-164цс12*).

¹ Статтю 1299 ЦК України виключено на підставі Закону України від 4 липня 2013 р. № 402-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

5. Згідно із частинами 1 та 2 ст. 5 ЦК України акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання чинності відповідними актами; акт цивільного законодавства не має зворотної дії в часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи.

Законом України від 11 січня 2011 р. № 2913-VI «Про внесення зміни до статті 61 Сімейного кодексу України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя», що набрав чинності 8 лютого 2011 р., ст. 61 СК України доповнено ч. 5, якою передбачено, що об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації.

Визнаючи спірні земельні ділянки, одержані сторонами в 1996 та 2009 рр., спільною сумісною власністю подружжя, суди безпідставно керувалися ч. 5 ст. 61 СК України, застосовували цю норму до правовідносин, що виникли до набрання чинності зазначеним вище Законом (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 лютого 2013 р. у справі № 6-175цс12*).

6. Аналіз положень статей 183, 358, 364, 379, 380, 382 ЦК України дає підстави для висновку, що виділ часток (поділ) жилого будинку, що перебуває у спільній частковій власності, можливий, якщо кожний зі сторін може бути виділено відокремлену частину будинку із самостійним виходом (квартиру) або у разі, коли є технічна можливість переобладнання будинку в ізольовані квартири, які за розміром відповідають розміру часток співвласників у праві власності.

Якщо виділ (поділ) технічно можливий, але з відхиленням від розміру ідеальних часток співвласників з урахуванням конкретних обставин, то він може бути проведений зі зміною ідеальних часток і присудженням грошової компенсації співвласнику, частка якого зменшилась.

Отже, визначальним для виділу частки або поділу будинку в натурі, який перебуває у спільній частковій власності, є не порядок користування будинком, а розмір часток співвласників і технічна можливість виділу частки або поділу будинку відповідно до часток співвласників.

Оскільки учасники спільної часткової власності мають рівні права стосовно спільного майна пропорційно до своєї частки в ньому, суд, здійснюючи поділ майна в натурі (виділ частки), передає співвласнику частку житлового будин-

ку та нежитлових приміщень, яка відповідає розміру й вартості його частки, якщо це можливо без завдання неспівмірної шкоди господарському призначенню будівлі. Під неспівмірною шкодою господарського призначення слід розуміти суттєве погіршення технічного стану житлового будинку, перетворення в результаті переобладнання житлових приміщень на нежитлові, надання в рахунок частки приміщень, які не можуть бути використані як жилі через невеликий розмір площі або через неможливість їх використання (відсутність денного світла тощо).

У тих випадках, коли в результаті поділу (виділу) співвласнику передається частина житлового будинку, яка перевищує його частку, суд стягує з нього відповідну грошову компенсацію й зазначає в рішенні про зміну часток у праві власності на будинок (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 квітня 2013 р. у справі № 6-12цс13*).

7. З огляду на положення ч. 1 ст. 17 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 697-XII «Про власність» майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї у період чинності цього Закону, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними, тому з'ясуванню судом підлягають ці обставини, а не наявність чи відсутність судового рішення про встановлення факту проживання однією сім'єю (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 квітня 2013 р. у справі № 6-23цс13*).

8. Вимоги особи, що ґрунтуються на її праві власності на арештоване майно, розглядаються за правилами, установленими для розгляду позовів про звільнення майна з-під арешту. У порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, коли арешт на майно накладено при провадженні в кримінальній справі, розглядаються заяви боржників на правильність арешту майна (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 15 травня 2013 р. у справі № 6-26цс13*).

9. Вирішуючи спір, предметом якого є правовідносини, пов'язані з виселенням відповідачів із приміщення, що знаходиться на території бази відпочинку, суди мають виходити з положень, визначених статтями 814, 821 ЦК України, тільки в разі встановлення, що це приміщення входить до складу житлового фонду (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 квітня 2013 р. у справі № 6-30цс13*).

1. У разі видання органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування акта, яким порушуються права особи щодо володіння, користування чи розпорядження належною їй земельною ділянкою, такий акт визнається не дійсним (ст. 155 ЗК України).

Аналіз абз. 1 п. 12 розд. X «Перехідні положення» ЗК України з урахуванням ч. 2 ст. 19 Конституції України дає підстави для висновку про те, що й державний акт на право власності на земельну ділянку, виданий органом, який не мав на це законних повноважень, визнається не дійсним.

Отже, висновок про те, що визнання державного акта на право власності на земельну ділянку не передбачено законодавством, суперечить наведеному вище нормам закону (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 лютого 2013 р. у справі № 6-169ц12*).

2. Державна реєстрація договору оренди земельної ділянки в період визначеного сторонами строку дії договору забезпечує правомірне, догівірне використання орендарем орендованої земельної ділянки відповідно до норм ЗК України, ЦК України, Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» та Закону України від 11 лютого 2010 р. № 1878-VI «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України» незалежно від дати проведення такої реєстрації, до пред'явлення позову про повернення земельної ділянки чи після його пред'явлення (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 березня 2013 р. у справі № 6-5ц13*).

3. Видання головою державної адміністрації розпорядження про затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки без висновку державної експертизи зазначеного проекту землеустрою суперечить положенням законів України, зокрема: ч. 6 ст. 123 ЗК України та ст. 9 Закону України від 17 червня 2004 р. № 1808-IV «Про державну експертизу землеупорядної документації» (у редакції зазначених норм, яка була чинною на момент виникнення спірних правовідносин).

Орендна плата за землю — це платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою. Річна орендна плата за земельні ділянки, які перебувають у державній або комунальній власності, не може бути меншою за розмір земельного податку, що встановлюється Законом України від 3 липня 1992 р. № 2535-XII

«Про плату за землю»², та перевищувати 10 відсотків їх нормативної грошової оцінки (частини 1, 4 ст. 21 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» у редакції, яка була чинною на момент виникнення спірних правовідносин).

Випадки обов'язкового проведення грошової оцінки земельних ділянок зазначено в ч. 1 ст. 13 Закону України від 11 грудня 2003 р. № 1378-IV «Про оцінку земель» (у редакції, яка була чинною на момент виникнення спірних правовідносин): визначення розміру земельного податку, визначення розміру орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 травня 2013 р. у справі № 6-11ц13*).

4. Відповідно до ч. 9 ст. 149 ЗК України, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин, Кабінет Міністрів України вилучає земельні ділянки державної власності, які перебувають у постійному користуванні, — ріллю, багаторічні насадження для несільськогосподарських потреб, ліси площею понад 1 га для нелісогогосподарських потреб, а також земельні ділянки природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного призначення, крім випадків, визначених частинами 5—8 цієї статті, та у випадках, визначених ст. 150 цього Кодексу.

Вилучення земель лісового фонду загальною площею понад 10 га із постійного користування підприємства лісового господарства для нелісогогосподарських потреб не Кабінетом Міністрів України, а головою обласної державної адміністрації з розбивкою цієї площі на окремі ділянки розміром по 0,99 га свідчить про недотримання зазначених норм (*постанови судових палат у цивільних та адміністративних справах Верховного Суду України: від 20 березня 2013 р. у справі № 6-13ц13; від 20 березня 2013 р. у справі № 6-20ц13; від 17 квітня 2013 р. у справі № 6-28ц13*).

5. Відповідно до ст. 328 ЦК України право власності набувається на підставах, не заборонених законом. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом.

Правові підстави набуття громадянами і юридичними особами права власності та права

²Закон втратив чинність на підставі ПК України, але був чинним на момент виникнення спірних правовідносин.

користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності визначено ч. 1 ст. 116 ЗК України. Такими підставами є рішення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, передбачених цим Кодексом або за результатами аукціону.

Видача державного акта на право власності на земельну ділянку без визначеної законом (ч. 1 ст. 116 ЗК України) підстави є неправомірною, а державний акт, виданий з порушеннями вимог статей 116, 118 ЗК України, — недійсним (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 квітня 2013 р. № 6-14цс13*).

6. У разі приватизації громадянином земельної ділянки необхідність сплати до бюджету відновної вартості багаторічних зелених насаджень, що ростуть на ній, виникає із самого лише факту переходу до громадянина права власності на земельну ділянку, а отже й зелених насаджень на ній, і не пов'язується з їх фактичним видаленням (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 3 квітня 2013 р. у справі № 6-24цс13; від 12 червня 2013 р. у справі № 6-44цс13*).

7. Відповідно до статей 60, 61 ЗК України та статей 88, 89 Водного кодексу України вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності, за окремими проектами, що розробляються, узгоджуються та затверджуються відповідними органами, встановлюються прибережні захисні смуги з режимом обмеженої господарської діяльності.

Дотримання встановлених заборон є необхідною умовою використання земельної ділянки, на яку поширюється режим прибережної захисної смуги, з тією метою, щоб навіть потенційне їх порушення не могло зашкодити охороні навколишнього природного середовища в цілому й конкретному водному об'єкту зокрема.

Спорудження паркану по межі орендованої земельної ділянки не є таким, що суперечить цій меті (*постанова судових палат у цивільних, адміністративних та господарських справах Верховного Суду України від 22 травня 2013 р. у справі № 6-25цс13*).

8. Судам підвідомчі (підсудні) справи за заявами, зокрема, з приводу володіння, користування, розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян чи юридичних осіб, і визнання недійсними державних

актів про право власності та право постійного користування земельними ділянками.

Державні акти на право власності на земельні ділянки є документами, що посвідчують право власності й видаються на підставі відповідних рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень. У спорах, пов'язаних із правом власності на земельні ділянки, недійсними можуть визнаватися як зазначені рішення, на підставі яких видано відповідні державні акти, так і самі акти на право власності на земельні ділянки. Визнання недійсними державних актів на право власності вважається законним, належним та окремим способом поновлення порушених прав у судовому порядку.

Згідно з абз. 1 п. 12 розд. X «Перехідні положення» ЗК України (у редакції, яка була чинною на момент виникнення спірних правовідносин)³ до розмежування земель державної та комунальної власності повноваження щодо розпорядження землями (крім земель, переданих у приватну власність, та земель, зазначених в абз. 3 цього пункту) у межах населених пунктів здійснюють відповідні сільські, селищні, міські ради, а за межами населених пунктів — відповідні органи виконавчої влади.

У зв'язку із цим до розмежування земель державної та комунальної власності повноваження щодо розпорядження землями в межах міста здійснює міська рада, а не міська державна адміністрація.

Суд не врахував, що встановлений ст. 118 ЗК України порядок передачі земельних ділянок громадянам дотриманий не був і що розпорядження міської державної адміністрації видано до розроблення технічної документації із землеустрою та що додаток до розпорядження не містить відомостей про площу земельних ділянок, які надаються громадянам (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 травня 2013 р. у справі № 6-33цс13*).

9. Державні акти на право власності на земельні ділянки є документами, що посвідчують право власності й видаються на підставі відповідних рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень. У спорах, що пов'язані з правом власності на земельні ділянки, недійсними можуть визнаватися як зазначені рішення, на підставі яких видано відповідні державні акти,

³ Пункт 12 розд. X ЗК України виключено на підставі Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5245-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності».

так і самі акти на право власності на земельні ділянки.

Статтею 140 ЗК України визначено перелік підстав припинення права власності на земельну ділянку для випадків, коли право власності набуто в передбаченому законом порядку, а не

коли особа набула право власності на земельну ділянку на підставі незаконного розпорядження органу місцевого самоврядування (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 червня 2013 р. у справі № 6-57цс13*).

Спори щодо виконання зобов'язань

1. За ст. 635 ЦК України попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Необґрунтоване ухилення однієї зі сторін від укладення основного договору, передбаченого попереднім договором, може бути підставою для відшкодування другій стороні збитків, завданих простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 614 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. Відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання.

Установлюючи презумпцію вини особи, яка порушила зобов'язання, ЦК України покладає на неї обов'язок довести відсутність своєї вини. Особа звільняється від відповідальності лише в тому разі, коли доведе відсутність своєї вини в порушенні зобов'язання (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 13 лютого 2013 р. у справі № 6-170цс12*).

2. Відповідно до ч. 1 ст. 546 ЦК України виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком.

Згідно зі ст. 570 ЦК України завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторі боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в

рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом.

Внесення завдатку як способу забезпечення виконання зобов'язання може мати місце лише в разі наявності зобов'язання, яке повинно було виникати на підставі договору.

Оскільки договору, який би за своєю формою та змістом відповідав вимогам закону, між сторонами укладено не було, а вони лише домовилися укласти такий договір у майбутньому, то передана однією зі сторін грошова сума є авансом, який підлягає поверненню (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 13 лютого 2013 р. у справі № 6-176цс12*).

3. Згідно зі ст. 68 ЖК України наймач зобов'язаний своєчасно вносити квартирну плату та плату за комунальні послуги.

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить встановлення в порядку і межах, визначених законодавством, тарифів щодо оплати побутових, комунальних, транспортних та інших послуг, які надаються підприємствами та організаціями комунальної власності відповідних територіальних громад, а також погодження в установленому порядку цих питань із підприємствами, установами та організаціями, які не належать до комунальної власності.

Не ґрунтується на законі висновок суду про відсутність підстав для стягнення заборгованості зі споживача житлово-комунальних послуг лише з тих підстав, що постановою суду визнано неправомірним рішення виконавчого комітету міської ради про зміну тарифів. У такому разі слід виходити з тарифів, які були чинними до прийняття визнаних згодом недійсними тарифів або затвердженими на виконання постанови суду (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 27 березня 2013 р. у справі № 6-бцс13*).

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

1. Відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК України порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі

зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

До припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього. Збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки; встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення тощо.

У зобов'язаннях, в яких беруть участь поручителі, збільшення кредитної процентної ставки навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя або відповідної умови в договорі поруки, не дає підстав для покладення на останнього відповідальності за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 лютого 2013 р. у справі № 6-172цс12*).

2. Відповідно до ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Оскільки договорами поруки було встановлено строк її припинення — після закінчення трьох років, починаючи від останнього дня, передбаченого для виконання зобов'язань за договором кредиту, а кредитним договором встановлено його дію до 24 червня 2009 р., то днем настання строку виконання основного зобов'язання, з якого починається відлік трирічного строку для пред'явлення кредитором вимоги до поручителів, буде 25 червня 2009 р., а припинення поруки відповідно до вимог ч. 4 ст. 559 ЦК України — 25 червня 2012 р. (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 лютого 2013 р. у справі № 6-3цс13*).

3. Згідно із ч. 1 ст. 589 ЦК України в разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави.

Відповідно до ст. 27 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу» застava зберігає силу, якщо за однією з підстав, зазначених в законі, майно або майнові пра-

ва, що складають предмет застави, переходять у власність іншої особи; застава зберігає силу і у випадках, коли у встановленому законом порядку відбувається уступка заставодержателем забезпеченої заставою вимоги іншій особі або переведення боржником боргу, який виник із забезпеченої заставою вимоги.

Ці норми застосовуються з урахуванням положень Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», який визначає правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна, установлених із метою забезпечення виконання зобов'язань.

Реалізація майна, що є предметом застави, яка проведена в межах ліквідаційної процедури, без припинення обтяжень, не припиняє заставу, тому застава зберігає чинність при переході права власності на предмет застави до іншої особи, отже, на неї може бути звернено стягнення з підстав, передбачених статтями 25, 26 Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 квітня 2013 р. у справі № 6-7цс13*).

4. Аналіз положень статей 526, 572, 590, 627 ЦК України, частин 1, 7 ст. 20 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу» та ст. 25 Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» дає підстави для висновку про те, що актами цивільного законодавства України надано право сторонам договору самим обирати спосіб та порядок врегулювання спірних питань щодо виконання умов договору, зокрема заставодержатель має право на власний розсуд обрати спосіб звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, у тому числі і продаж обтяжувачем предмета забезпечувального обтяження шляхом укладення договору купівлі-продажу з іншою особою-покупцем або на публічних торгах (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 березня 2013 р. у справі № 6-10цс13*).

5. Іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Відповідно до ч. 1 ст. 608 ЦК України зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою.

У разі смерті боржника за кредитним договором за наявності спадкоємців відбувається заміна боржника в зобов'язанні, який несе відповідальність у межах вартості майна, одержаного у спадщину.

Якщо іпотекодавець не погоджується забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником, договір іпотеки на підставі ч. 1 ст. 523 ЦК України припиняється (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 квітня 2013 р. у справі № 6-18цс13*).

6. Згода поручителя на збільшення обсягу його відповідальності повинна бути очевидною

й наданою в спосіб, передбачений договором поруки. Надання згоди учасником товариства з обмеженою відповідальністю, який є одночасно поручителем, на збільшення процентної ставки за наданим товариству кредитом без дотримання зазначених вище вимог не свідчить про надання ним у спосіб, передбачений договором, згоди на збільшення обсягу своєї відповідальності як поручителя та тягне за собою припинення поруки (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 5 червня 2013 р. у справі № 6-43цс13*).

Спори щодо визнання правочинів недійсними

1. Іпотека виникає відповідно до Закону України від 19 червня 2003 р. № 979-IV «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» та Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» щодо нерухомого майна, об'єктів незавершеного будівництва та майнових прав на нерухомість, будівництво якої не завершено.

Іпотекодавцем за іпотечним договором, предметом іпотеки за яким є майнові права на нерухомість, будівництво якої не завершено, може бути забудовник — особа, яка організовує спорудження нерухомості для власних потреб чи для передачі її у власність іншим особам, або особа, власністю якої стане ця нерухомість після завершення будівництва.

Майнові права на об'єкт незавершеного будівництва (квартиру), вартість якого була сплачена замовником за договором будівельного підяду, відповідно до положень Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (у редакції, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин) не могли бути предметом застави, тому іпотекодавець неправомірно передав в іпотеку зазначені майнові права, у зв'язку з чим договір іпотеки, який укладено без згоди замовника на передачу майнових прав на квартиру в іпотеку, є недійсним у силу статей 203, 215 ЦК України як такий, що укладений із порушенням вимог ч. 2 ст. 583 ЦК України та ст. 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (у редакції, яка була чинною на час укладення договору іпотеки) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 січня 2013 р. у справі № 6-168цс12*).

2. Виходячи з аналізу правової природи процедури реалізації майна на прилюдних тор-

гах, яка полягає в продажу майна, тобто в забезпеченні переходу права власності на майно боржника, на яке звернено стягнення, до покупця—учасника прилюдних торгів, та ураховуючи особливості, передбачені законодавством щодо проведення прилюдних торгів, складання за результатами їх проведення акта про проведення прилюдних торгів є оформленням договірних відносин купівлі-продажу майна на прилюдних торгах, а отже, є правочином.

Оскільки відчуження майна з прилюдних торгів належить до угод купівлі-продажу, то така угода може визнаватися недійсною в судовому порядку з підстав недодержання в момент її вчинення вимог, які встановлені частинами 1—3 та 6 ст. 203 ЦК України (ч. 1 ст. 215 цього Кодексу).

Підставою для визнання прилюдних торгів недійсними є порушення встановлених законодавством правил проведення торгів, визначених Тимчасовим положенням про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5 (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 лютого 2013 р. у справі № 6-174цс12*).

3. У ст. 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (у редакції, яка була чинною з 12 травня 2006 р. до 14 січня 2009 р.) визначено вичерпний перелік об'єктів, які могли бути предметом іпотеки за іпотечним договором.

З огляду на положення цієї норми та впродовж зазначеного періоду майнові права на окремі приміщення в житловому будинку не могли бути предметом іпотеки (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 квітня 2013 р. у справі № 6-8цс13*).

4. Відповідно до положень частин 1, 3 ст. 575 ЦК України застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи, є іпотекою.

Заставодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій власник речі або особа, якій належить майнове право, передали річ або майнове право з правом їх застави (ч. 2 ст. 583 зазначеного Кодексу).

Майнове право, що є предметом застави (іпотеки), — це обумовлене право набуття в майбутньому прав власності на нерухоме майно (право під відкладальною умовою), яке виникає тоді, коли виконані певні, але не всі правові передумови, що є необхідними й достатніми для набуття речового права.

Виконання грошових зобов'язань за інвестиційною угодою, а саме повна сплата вартості об'єкта інвестування (стовідсоткова передоплата), свідчить про вчинення дій, спрямованих на виникнення юридичних фактів, необхідних і достатніх для отримання права вимоги переходу права власності на об'єкт будівництва або набуття майнових прав на цей об'єкт. Розпорядження цими правами будь-ким, крім особи інвестора, який вчинив дії щодо набуття права власності на об'єкт будівництва або без його згоди на передачу майнових прав у заставу, порушує права інвестора й не відповідає вимогам ч. 2 ст. 583 ЦК України та ст. 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (у редакції, яка була чинною з 23 лютого 2006 р. до 25 грудня 2008 р.) (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 3 квітня 2013 р. у справі № 6-21цс13; від 12 червня 2013 р. у справі № 6-45цс13*).

5. Майнове право, що є предметом іпотечного договору, — це обумовлене право набуття в майбутньому прав власності на нерухоме майно (право під відкладальною умовою), яке виникає тоді, коли виконані певні, але не всі правові передумови, що є необхідними й достатніми для набуття речового права.

Виконання замовником свого грошового зобов'язання за договором будівельного підряду (наприклад, повна сплата вартості об'єкта будівництва) є вчиненням дії, спрямованої на виникнення юридичних фактів, необхідних і достатніх для отримання права вимоги переходу права власності на об'єкт будівництва або набуття майнових прав на цей об'єкт.

Оскільки майнові права на квартиру в незавершеному будівництвом житловому будин-

ку, вартість якої була сплачена замовником за договором будівельного підряду, відповідно до положень Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (у редакції, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин) не могли бути предметом застави, підрядник неправомірно передав в іпотеку зазначені майнові права, а тому договір іпотеки, який укладено без згоди позивача на передачу майнових прав на спірну квартиру в іпотеку, є недійсним (статті 203, 215 ЦК України) як такий, що укладений із порушенням вимог ч. 2 ст. 583 ЦК України та ст. 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 15 травня 2013 р. у справі № 6-36цс13*).

6. Норма ч. 2 ст. 220 ЦК України не застосовується щодо правочинів, які підлягають і нотаріальному посвідченню, і державній реєстрації. Момент вчинення таких правочинів згідно зі ст. 210, ч. 3 ст. 640 ЦК України (у редакції, яка була чинною на момент виникнення спірних правовідносин) пов'язується з державною реєстрацією, тому вони не є укладеними й не створюють прав та обов'язків для сторін.

Договір купівлі-продажу житлового будинку (або його частини) підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації, а тому не може бути визнаний дійсним на підставі ч. 2 ст. 220 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 січня 2013 р. у справі № 6-162цс12*).

7. Договір купівлі-продажу нежитлового будинку в силу ст. 657 ЦК України (у редакції, яка була чинною станом на 3 липня 2012 р.) підлягає і нотаріальному посвідченню, і державній реєстрації, тому не може бути визнаний судом дійсним на підставі ч. 2 ст. 220 ЦК України, оскільки момент вчинення таких правочинів відповідно до статей 210 та 640 ЦК України (у редакції, яка була чинною станом на 3 липня 2012 р.) пов'язується з державною реєстрацією правочину, а тому вони не є укладеними й не створюють прав та обов'язків для сторін.

Встановлення факту втрати продавцем правовстановлюючого документа на предмет відчуження за договором не може бути підставою для визнання договору дійсним (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 червня 2013 р. у справі № 6-49цс13*).

Спори, що виникають із договорів банківського вкладу та банківського рахунка

1. За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Відповідно до ч. 5 ст. 1061 ЦК України проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передуює його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав.

Звернення до банку із заявою про повернення банківського вкладу в день закінчення стро-

ку дії договору свідчить про намір вкладника припинити дію такого договору та зумовлює обов'язок банку повернути депозитні кошти з процентами.

Отже, з банку (боржника) на користь вкладників (кредиторів) підлягають стягненню проценти за банківськими вкладами за прострочений строк до дня фактичного повернення коштів, а також три проценти річних та сума боргу з урахуванням установленого індексу інфляції за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 травня 2013 р. у справі № 6-39цс13*).

Спори, що виникають із трудових правовідносин

1. Відповідно до ч. 3 ст. 40 КЗпП України не допускається звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за п. 5 цієї статті), а також у період перебування працівника у відпустці. Це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації.

Поняття «розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу» розкрито законодавцем у п. 4 ч. 1 ст. 36 КЗпП України, до якого віднесено лише звільнення з підстав, передбачених статтями 40, 41 цього Кодексу. Це виключає охоплення змістом терміна «розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу» будь-якого іншого звільнення, підстава якого не зазначена в статтях 40, 41 КЗпП України або яке законодавець спеціально не визначив як розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу.

Виходячи з нормативного тлумачення пунктів 4, 8 ч. 1 ст. 36, ч. 3 ст. 40, ч. 3 ст. 41 та статей 40, 41 КЗпП України на припинення трудового договору з працівником із підстав, передбачених контрактом — п. 8 ч. 1 ст. 36 зазначеного Кодексу, а не у зв'язку зі звільненням працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, положення ч. 3 ст. 40 КЗпП України не поширюються (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 січня 2013 р. у справі № 6-127цс12*).

2. Статус особи, яка проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського, надається громадянам, що постійно проживають, постійно працюють або навчаються на денних відділеннях навчальних закладів у цьому населеному пункті, про що громадянам виконавчим органом відповідної місцевої ради видається посвідчення встановленого зразка.

Згідно з п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 648 «Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах» на підприємствах, в установах, організаціях та військових частинах, розташованих на території населених пунктів, яким надано статус гірських, тарифні ставки і посадові оклади працівників, визначені генеральною, галузевими та регіональними угодами як мінімальні гарантії в оплаті праці, а також встановлені за рішенням Кабінету Міністрів України або за його дорученням, підвищуються на 25 відсотків. У разі коли підприємство, установа, організація розташовані за межами населеного пункту, якому надано статус гірського, але мають філії, представництва, відділення, інші відокремлені підрозділи і робочі місця в населених пунктах, що мають статус гірських, тарифні ставки та посадові оклади працівників, які постійно в них працюють, також підлягають підвищенню на 25 відсотків.

Оплата праці працівників госпрозрахункових підприємств (організацій), що розташовані на території населених пунктів, яким надано статус гірських, повинна визначатись з ураху-

ванням положень ч. 1 ст. 94, частин 1, 2 ст. 95, ст. 97 КЗпП України, статей 4, 15 Закону України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці», а положення п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 648 «Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах» слід розглядати як загальний підхід до обчислення підвищення тарифних ставок та посадових окладів працівників, які працюють на таких підприємствах, а не визначення кола осіб, які претендують на таку виплату.

Установивши право особи на підвищення встановленого їй посадового окладу, суд має перевірити правильність нарахування належних їй до сплати грошових сум з урахуванням положень зазначеного вище підзаконного акта та період, за який вони підлягають стягненню (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 лютого 2013 р. у справі № 6-151цс12*).

3. За змістом ст. 38 КЗпП України працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні.

Розірвання трудового договору і його правові підстави залежать від причин, які спонукають працівника до розірвання цього договору і які працівник визначає самостійно.

У разі якщо вказані працівником причини звільнення — порушення працедавцем законодавства про працю (ч. 3 ст. 38 зазначеного Кодексу) — не підтверджуються або працедавцем не визнаються, останній не має права самостійно змінювати правову підставу розірвання тру-

дового договору на ч. 1 ст. 38 КЗпП України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 лютого 2013 р. у справі № 6-157цс12*).

4. Непроведення з вини власника або уповноваженого ним органу розрахунку з працівником у строки, зазначені в ст. 116 КЗпП України, є підставою для відповідальності, передбаченої ч. 1 ст. 117 цього Кодексу, тобто виплати працівникові його середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку незалежно від розміру належних до виплати сум у разі відсутності спору про їх розмір.

Визначальними є такі юридично значущі обставини, як невивплата належних працівникові сум при звільненні та факт проведення з ним остаточного розрахунку.

Суд визначає розмір відшкодування за час затримки розрахунку на засадах співмірності тільки в разі одночасного вирішення вимог про стягнення належних при звільненні сум за умови часткового задоволення цих вимог (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 27 березня 2013 р. у справі № 6-15цс13*).

5. Для визначення правової підстави розірвання трудового договору за ч. 3 ст. 38 КЗпП України значення має сам лише факт порушення роботодавцем законодавства про працю, що спонукало працівника до розірвання трудового договору з власної ініціативи, а не поважність чи неповажність причини такого порушення та його істотність (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 травня 2013 р. у справі № 6-34цс13*).

Спори, що виникають із житлових правовідносин

1. Відповідно до ст. 43 ЖК України громадянам, які перебувають на обліку потребуючих поліпшення житлових умов, жилі приміщення надаються в порядку черговості.

Особи, обрані на виборну посаду, коли це пов'язано з переїздом в іншу місцевість, входять до визначеного ст. 46 зазначеного Кодексу переліку осіб, яким жилі приміщення можуть бути надані поза чергою.

Чинним законодавством не встановлено строк, у який особи, обрані на виборну посаду, коли це пов'язано з переїздом в іншу місцевість, повинні бути забезпечені житлом переважно перед іншими громадянами, які користуються правом позачергового одержання жилих приміщень на підставі ст. 46 ЖК України (*постанова*

Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 квітня 2013 р. у справі № 6-27цс13).

2. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Відповідно до ст. 47 Конституції України, статей 1, 2, 9 ЖК України право на отримання жилого приміщення в будинках державного житлового фонду виникає в громадян України в силу громадянства, здійснення якого залежить від ряду обставин та відбувається в порядку,

встановленому законом. Місцем реалізації права на отримання жилого приміщення є місце постійного проживання громадянина (статті 31, 111, 113, 171 ЖК України, ст. 29 ЦК України).

Право на отримання за встановленими нормами квартир у будинках державного або громадського житлового фонду у разі знесення жилих будинків, що є в приватній власності громадян, у зв'язку з вилученням земельних ділянок для державних або громадських потреб поширюється на осіб, які постійно проживають у цих будинках.

Порядок припинення права власності на нерухоме майно у зв'язку із суспільною необ-

хідністю регулюється нормами статей 350, 351 ЦК України, Законом України від 17 листопада 2009 р. № 1559-VI «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» та постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284 «Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам». Гарантії на відшкодування збитків поширюються на кожного власника (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 15 травня 2013 р. у справі № 6-35цс13*).

Спори, що виникають зі спадкових правовідносин

1. Згідно з положеннями статей 548, 549, 554 ЦК УРСР для придбання спадщини необхідно, щоб спадкоємець її прийняв. Для прийняття спадщини необхідне волевиявлення спадкоємця і здійснення ним певних дій. Спадкоємець прийняв спадщину: 1) якщо він фактично вступив в управління або володіння спадковим майном; 2) якщо він подав державній нотаріальній конторі за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.

Спадкоємець за законом або за заповітом має право відмовитися від спадщини протягом шести місяців з дня її відкриття. Вважається, що відмовився від спадщини той спадкоємець, який не вчинив жодної з дій, що свідчать про прийняття спадщини (ст. 553 зазначеного Кодексу).

Отже, прийняття спадщини як за заповітом, так і за законом є правом спадкоємця й залежить виключно від його власного волевиявлення. Для прийняття спадщини необхідне волевиявлення спадкоємця і здійснення ним певних дій.

Неприйняття спадкоємцем спадщини може бути виражено фактично, коли спадкоємець протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, не здійснює дій, що свідчать про намір прийняти спадщину, або може бути виражено явно, коли спадкоємець шляхом подання заяви до нотаріальної контори виражає свою незгоду прийняти спадщину.

Якщо воля спадкоємця виражена в поданій до нотаріальної контори заяві про прийняття

спадщини за законом і жодних дій, які б свідчили про прийняття ним спадщини за заповітом, не було вчинено, то виходячи зі змісту ч. 2 ст. 553 ЦК УРСР спадкоємець вважається таким, що відмовився від спадщини за заповітом (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 лютого 2013 р. у справі № 6-167цс12*).

2. Нотаріальна діяльність здійснюється нотаріусом у межах свого нотаріального округу та за місцем знаходження приміщення державної нотаріальної контори, в якій працює державний нотаріус, або приміщення, яке є робочим місцем приватного нотаріуса.

Нотаріальні дії вчиняються в приміщенні державної нотаріальної контори, у державному нотаріальному архіві, приміщенні, яке є робочим місцем приватного нотаріуса. В окремих випадках, коли фізична особа не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваного правочину, такі нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями, але в межах нотаріального округу.

Нотаріус не має права здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Законом України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII «Про нотаріат» (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 лютого 2013 р. у справі № 6-2цс13*).

Спори у сфері нотаріальної діяльності

1. Податкова розписка є податковим векселем у розумінні ч. 20 ст. 7 Закону України від 15 вересня 1995 р. № 329/95-ВР «Про акцизний

збір на алкогольні напої та тютюнові вироби», що був чинним на час виникнення спірних правовідносин, який може бути опротестова-

ний векселедержателем у разі несплати суми акцизного збору в повному обсязі та в зазначений у податковому векселі строк і у порядку, передбаченому чинним на час виникнення спірних правовідносин Порядком випуску, обігу та погашення податкових векселів, авальованих банком (податкових розписок), які видаються до отримання спирту етилового неденатурованого і є забезпеченням виконання зобов'язання із сплати акцизного збору, затвердженим відповідною постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2005 р. № 498⁴.

Вимога про зобов'язання нотаріуса щодо вчинення протесту простого векселя є правомірною на підставі ст. 92 Закону України від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ «Про нотаріат», п. 294 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5 (яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин), і не суперечить принципам нотаріальної діяльності (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 січня 2013 р. у справі № 6-160цс12*).

2. Відповідно до Закону України від 15 вересня 1995 р. № 329/95-ВР «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби» авальований банком податковий вексель повинен погашатися в порядку, встановленому законом для погашення простих векселів, тобто шляхом вчинення нотаріусом протесту цього векселя в неплатежі (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 30 січ-*

ня 2013 р. у справі № 6-171цс12; від 13 лютого 2013 р. у справі № 6-159цс12; від 6 березня 2013 р. у справі № 6-9цс13).

3. Згідно з вимогами ч. 6 ст. 20 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» звернення стягнення на заставлене майно може здійснюватися на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо інше не передбачене законом або договором застави.

Статтею 26 Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» визначено позасудові способи звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, однак такого способу, як звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження на підставі виконавчого напису нотаріуса, цією статтею в редакції, яка була чинною на момент виникнення спірних правовідносин, не передбачалось.

Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» застосовується до спірних правовідносин лише в частині, що не суперечить Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», нормами якого на момент виникнення спірних правовідносин не передбачалось такого позасудового способу звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, як реалізація заставленого майна на підставі виконавчого напису нотаріуса (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 12 червня 2013 р. у справі № 6-54цс13*).

Спори, що виникають із сімейних правовідносин

1. Відповідно до ст. 65 СК України при укладенні договору одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Для укладення одним із подружжя договорів стосовно цінного майна згода другого з подружжя має бути подана письмово. Договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

Стягнення може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя, якщо судом встановлено, що договір був укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї і те, що було одержане за договором, використано на її потреби (ч. 2 ст. 73 СК України).

У процесі розгляду спору факт використання одержаного за договором на потреби сім'ї підлягає доказуванню заінтересованою стороною, а наявність наданої в письмовій формі згоди другого з подружжя — з'ясуванню судом (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 лютого 2013 р. у справі № 6-163цс12*).

2. Виходячи з положень статей 60, 69, 70 СК України, ч. 3 ст. 368 ЦК України незавершений будівництвом будинок, зведений за час шлюбу, може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя з визначенням часток.

При поділі майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, у разі, якщо речі є неподільними, присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його част-

⁴ Постанова втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2010 р. № 1260 «Про затвердження Порядку проведення розрахунку суми зменшення акцизного податку».

ки у праві спільної сумісної власності на майно допускається лише за його згодою та за умови попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду (частини 4, 5 ст. 71 СК України).

За відсутності такої згоди присудження грошової компенсації може мати місце з підстав, передбачених ст. 365 ЦК України.

Для припинення права особи на частку у спільному майні необхідно встановити наявність будь-якої з обставин, передбачених пунктами 1—3 ч. 1 ст. 365 ЦК України, за умови, що таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї, а також попереднього внесення позивачем вартості цієї

частки на депозитний рахунок суду (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 15 травня 2013 р. у справі № 6-37цс13*).

3. Договір, укладений одним із подружжя, створює обов'язки для другого з подружжя в разі, якщо його укладено в інтересах сім'ї, а одержане за цим договором майно фактично використане на задоволення потреб сім'ї (ст. 65 СК України).

Договір, укладений одним із подружжя, за яким майно використане не на потреби сім'ї, а на інші потреби, не створює обов'язків для іншого з подружжя (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 червня 2013 р. у справі № 6-55цс13*).

Спори щодо правовідносин, які виникають у сфері охорони праці

1. З огляду на положення статей 3, 4 ЦПК України кожна особа має право в порядку, установленому зазначеним Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України.

Відповідно до ст. 22 Закону України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII «Про охорону праці», пунктів 10, 13, 38 Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1112)⁵ роботодавець повинен організувати розслідування нещасного випадку, для чого зобов'язаний негайно своїм наказом утворити комісію з розслідування нещасного випадку. Зазначена комісія зобов'язана

з'ясувати обставини та причини нещасного випадку, визначити, чи пов'язаний цей випадок із виробництвом, і скласти акт розслідування за відповідною формою.

У разі незгоди потерпілого або особи, яка представляє його інтереси, зі змістом акта за формою Н-5 або формою НПВ чи незгоди з висновком розслідування про обставини та причини нещасного випадку рішення комісії може бути оскаржено до суду.

Вимоги щодо оспорювання рішення спеціальної комісії, яке міститься в затвердженому акті за формою Н-5, складеному за наслідками розслідування нещасного випадку, що трапився з потерпілим, та зобов'язання роботодавця скласти акт за формою Н-1 підлягають розгляду в суді в порядку цивільного судочинства (*постанова судових палат у цивільних та адміністративних справах Верховного Суду України від 17 квітня 2013 р. у справі № 6-29цс13*).

Спори щодо користування пільгами

1. Відповідно до ч. 9 ст. 44 Закону України від 15 грудня 1992 р. № 2862-XII «Про статус суддів», який був чинним на час виникнення спірних правовідносин, суддям надавалася 50-відсоткова знижка плати за займане ними та членами їх сімей житло, комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична та теплова енергія, установка і користування індивідуальним домашнім телефоном). Ці гарантії зберігаються за ними й після виходу у відставку.

Порядок надання пільг, компенсацій і гарантій працівникам бюджетних установ, військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31 березня 2003 р. № 426), за яким ця пільга компенсується пільговику після її оплати установою, з якою він перебуває в трудових відносинах, у межах її бюджетних асигнувань, суперечить змісту ст. 130 Конституції України та ст. 123 Закону України від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України», ч. 9 ст. 44 Закону України від 15 грудня 1992 р. № 2862-XII «Про статус суддів» (чинних на момент виникнення спірних правовідносин),

⁵ Постанова була чинною на момент виникнення спірних правовідносин (втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві»).

а тому не може бути застосований до таких правовідносин (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 січня 2013 р. у справі № 6-142цс12*).

2. Виходячи із системного аналізу ст. 130 Конституції України, ст. 44 Закону України від 15 грудня 1992 р. № 2862-ХІІ «Про статус суддів» (який був чинним на час виникнення спірних правовідносин) та п. 5 Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007 Верховна Рада України не повноважна при прийнятті закону про Державний бюджет України включати до нього положення про внесення змін до чинних законів України, зупиняти дію окремих законів України та/або будь-яким чином змінювати визначене іншими законами України правове регулювання суспільних відносин.

Установлене ч. 9 ст. 44 зазначеного Закону і гарантоване Конституцією України право суддів на 50-відсоткову знижку плати за займане ними та членами їх сімей житло, комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична та теплова енергія, установка і користування індивідуальним домашнім телефоном) не може бути порушене шляхом звуження його змісту та обсягу, у тому числі внаслідок відсутності бюджетного фінансування (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 травня 2013 р. у справі № 6-38цс13*).

3. Порушення, невизнання або оспорення суб'єктивного права є підставою для звернення особи за захистом свого права із застосуванням відповідного способу захисту.

Визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню

1. Згідно зі ст. V Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 р. (м. Нью-Йорк) та ст. 9 Угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності від 20 березня 1992 р. (м. Київ), яка ратифікована Постановою Верховної Ради України від 19 грудня 1992 р. № 2889-ХІІ, підставою для відмови в задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду є наявність доказів, що сторона, стосовно якої постановлене рішення іноземного суду, не була належним чином повідомлена про розгляд справи.

У разі вирішення питання щодо наявності цієї підстави під час розгляду клопотання стя-

Правовий аналіз положень ЦК України, Закону України від 15 грудня 1992 р. № 2862-ХІІ «Про статус суддів» (чинного на час виникнення спірних правовідносин) дає змогу дійти висновку, що обраний позивачами спосіб захисту своїх прав, а саме їхнього права на 50-відсоткову знижку плати за займане ними та членами їхніх сімей житло й комунальні послуги, не суперечить положенням ст. 16 ЦК України. Зокрема, ч. 2 цієї статті передбачено, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень статей 55, 124 Конституції України та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту, не заборонений законом.

Оскільки положення Конституції України та Конвенції мають вищу юридичну силу (статті 8, 9 Конституції України), а обмеження матеріального права суперечать цим положенням, то порушення цивільного права чи цивільного інтересу підлягають судовому захисту й у спосіб, не передбачений законом, зокрема ст. 16 ЦК України, але який є ефективним засобом захисту, тобто таким, що відповідає змісту порушеного права, характеру його порушення та наслідкам, спричиненим цим порушенням (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 червня 2013 р. у справі № 6-32цс13*).

гувача з'ясуванню підлягають дійсні обставини виклику сторони, проти якої винесено рішення іноземного суду, з урахуванням відповідних процедур, які були визначені сторонами в арбітражній угоді чи в арбітражному застереженні, а також регламенту органу, який за угодою сторін повинен був здійснити арбітраж. При цьому тягар доведення наявності підстав для відмови у визнанні та виконанні арбітражного рішення покладається на сторону, яка заперечує проти клопотання стягувача (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 26 червня 2013 р. у справі № 6-53цс13*).